

Az Oxford University Press kiadásában megjelent monográfia¹ a paleolitikumtól a római kor végéig mutatja be a Nílus völgyének történetét. A szerkesztői előszóban megfogalmazottak szerint a könyv modern szemléletű, a legújabb kutatási eredményekre támaszkodó munka, mely a legfontosabb írásos és régészeti emlékek felsorakoztatásával és összevetésével elemzi a terület történelmi eseményeit, társadalmi, kulturális és művészeti sajátosságait, kiemelve a változásokat és vizsgálva okaikat. A kötet valóban teljesíti a meghirdetett tudományos programot, ugyanakkor színvonala nem egyenletes: a szemléletükben, szerkezetükben, újszerűségükben egyaránt kiemelkedő fejezetek² mellett módszertanilag bizonytalanabb, tévedésektől sem mentes,³ vagy hagyományosabb szemléletű, túlságosan a királyi dinasztia történetére összpontosító írásokat is tartalmaz. Ez utóbbi⁴ fejezeteket olvasva csak sajnálni lehet, hogy a szerzők a mesterien megírt, legújabb elméletekről elemző módon számot adó dinasztikus história mellett nem tértek ki a társadalom és a hétköznapok történetére, noha egyes későbbi időszakok forrásanyagának viszonylagos bőrsége ezt lehetővé tette volna. E gyengék ellenére az *Oxford History of Ancient Egypt* rangos munka. Ithoni kiadása hiánypótló lehetett volna: kutatók, tanárok, diákok, igényes érdeklődők Egyiptom ős- és ókortörténetét átfogóan bemutató, az egiptológiai kutatások legújabb eredményeit rendszeresen felvonultató, színvonalas monográfiát vehettek volna kezükbe.⁵

A Gold Book kiadó gondozásában megjelent magyar nyelvű kiadást azonban nehéz lenne méltatni. A kommersz borítótervtől eltekintve igen szép kiállítású könyv tipográfiája egyezik az angol nyelvű kötetével, ám a két kiadás közötti hasonlóság itt véget is ér. A magyar kötet szerkesztésére nem sok gondot fordítottak. Az idegen szavak átírása következtelen, több helyen pontatlan. Az egyiptomi és görög forrásokból idézett részleteket senki sem vetette össze az eredetivel,⁶ így a többszörös értelmezés következtében egyes esetekben eltorzultak. A kötet végén szereplő

Kóthay Katalin Anna: Kukoricamezők az ókori Egyiptomban?

Ian Shaw (szerk.): Az ókori Egyiptom története. Ford. Kmülsik Ágnes. Gold Book, 2004. 519 old., 4980 Ft

1 ■ Ian Shaw (szerk.): *The Oxford History of Ancient Egypt*. Oxford University Press, 2000.

2 ■ Stephan Seidlmayer: Az Első Átmeneti Kor, 134–163. old.; Janine Bourriau: A Második Átmeneti Kor, 201–233. old.

3 ■ Gae Callender: A középbirodalmi reneszánsz, 164–199. old.

4 ■ Elsősorban az újbirodalmi fejezetek: Betsy M. Brian: A XVIII. dinasztia az Amarna-kor előtt, 234–287. old.; Jacobus van Dijk: Az Amarna-kor és az Újbirodalom későbbi szakasza, 288–329. old.

5 ■ Az ókori Egyiptom történetét és kultúráját feldolgozó, magyar nyelven hozzáférhető három legfontosabb munka közül Kákósy László monográfiája (*Az ókori Egyiptom története és kultúrája*. Osiris, Bp., 1998) Nagy Sándor hódításáig tárgyalja Egyiptom történetét, első kiadása évtizedekkel ezelőtt jelent meg (*Az ókori Egyiptom története és kultúrája*. Gondolat, Bp., 1979), s újabb kiadásai lényeges átdolgozást nem tartalmaznak. John Baines és Jaromír Málek magyar nyelven szintén több kiadást megélt, színvonalas, Kákósy László által lektorált kötete (*Az ókori Egyiptomi atlasza*. Ford. Udvarhelyi László. Helikon, Bp., 1992) a történelmi részeket a római kor végéig, de viszonylag röviden tárgyalja, angol kiadása 1984-ben jelent meg. Ennél újabb kutatási eredményekre támaszkodók a Könemann kiadó által 1997-ben kiadott terjedelmes kötet, amelynek néhány év alatt magyar fordítása is megjelent (Regine Schulz–Matthias Seidel [szerk.]: *Egyiptom. A fáraók világa*. Ford. Keszthelyi Ágnes, Körber Ágnes. Vince Kiadó, Bp., 2001); bár kultúr-történelmi fejezetei nagyon hasznosak, a kötet első felét alkotó történelmi áttekintés túlságosan vázlatos.

6 ■ A szerencsésebb esetekben a szövegnek létezik magyar fordítása, s ezt sikerült is megtalálni. Ha nincs magyar változat, vagy nem sikerült felkutatni, akkor az idézetet egyszerűen angolból fordították. Ez történt például az *Amenemhat intelmei* című középbirodalmi műből idézett részlet esetében (176. old.), mert a fordító gyaníthatóan nem ismer-te Dobrovits Aladár magyar fordítását (l. *Amenemhat király tanítása*. In: uő: *Egyiptom és az ókori Kelet világa. Összegyűjtött tanulmányok*. Bp., 1975. 544–546. old. Az ELTE ókori történelmi tanszékeinek kiadványai 11–12.).

bibliográfiát kiegészítették néhány magyar nyelvű tétellel, nem világos azonban, milyen szempontok alapján válogattak a magyar szakirodalomban. A szerkesztési fogyatékoságoknál azonban sokkal szembeszökőbb és súlyosabb hibákat tartogat az olvasó számára maga a fordítás, mely olyannyira nehézkes, sokszor magyartalan, feleslegesen bonyolult kifejezésekkel tarkított, hogy számos helyen csak feszült figyelemmel, állandó újraolvasással lehet követni a szöveget. A stilisztikai hibák mellett gyakoriak a rosszul fordított mondatok, s a magyar kötet szakmailag sem megbízható.

NEHÉZKES STÍLUS ÉS NYELVTANI HIBÁK

A számtalan stilisztikai hiba közt rendre visszatérnek az olyan – a publicisztikai nyelvben általánosan használt és néha még tudományos értekezésekben is felbukkanó, a magyar nyelvtől ennek ellenére idegen – kifejezések, mint „értelmezésre/felsorolásra kerül”, „hierarchizációt mutat”, „Perdikkasz által eszközölt megállapodás”, „hozzáférést nyer”, „a tárgyalások békeszerződésben realizálódtak” – s a sort még hosszan lehetne folytatni. A nehézkes, néhol szó szerint, máskor hanyagul fordított mondatok sorából pedig kisebb füzetet lehetne összeállítani. Szemléletesképpen álljon itt néhány kiragadott példa:

„A gerzei temető sírtípusok széles skáláját ölelik fel.” (69. old.)

„Felüti a fejét az óbirodalmi hagyomány.” (156. old.)

„Ezekhez az építményekhez egy település társult, melyet még a későbbiekben is laktak, bár az még nem világos, hogy pontosan meddig, hacsak nem viszonylagosan.” (213. old.)

„Ennek következtében létrejött a lépések és ellenlépések végzetes összjátéka.” (404. old.)

„...ekkoriban az egyiptomi haditengerészet ott ragadta fülön a tehetőséget (recognize ability), ahol rálelt.” (406. old.)

„...a valószínűség mérlegének nyelve annak a feltevésnek az irányába billen, hogy általános gyakorlattal állunk szemben.” (426. old.)

A fordítás több helyen a magyar nyelv szabályai ellen is vét: a határozott névelő gyakran ott is megjelenik, ahol a magyarban nem lenne rá szükség, s többször előfordul, hogy határozatlan számnevek (több, számos) után a főnév többes számban áll. Nem elszigetelt probléma a „vissza” igekötő helytelen használata sem, amelyet a fordító akkor alkalmaz („visszahoz”, „visszaküld”), amikor a szerző arról ír, hogy az egyiptomi uralkodó győztes hadjárat után zsákmánnyal tért haza (258. és 261. old.).

ROSSZUL FORDÍTOTT KIFEJEZÉSEK

Nem egy kifejezés, szakkifejezés – több esetben visszatérően – rossz fordítással vagy helytelenül használt magyar alakjában szerepel a kötetben.

A legitimál („legitimize”) szó a helytelen „legitimizál” vagy „legitimizál” alakban jelenik meg.

A kötetben gyakran előforduló „monument” szó fordítása a magyar változatban „műemlék”. Az egyiptológiában a kifejezéssel azokat a sírokat, templomokat jelölik, amelyek azért épültek, hogy fenntartsák építetőjük nevét. Vagyis ezek az építmények nem műemlékek, hanem emlékművek.

A magyar fordítás szerint az „archaeological and textual distortion and bias” kifejezés, amikor az angol szöveg azt az egyiptomi forrásanyag jellemzésére használja, a „források elferdítésére” és „tudományos elfogultságra” utal (8. old.). Am a szerző arra gondolt, amikor ezt a kifejezést használta, hogy a források az őket létrehozó személy vagy csoport sajátos látásmódját tükrözik, így torzitanak és szubjektívek.

A magyar szövegben két helyen is találkozunk az „alapkötetel” kifejezéssel (178. és 489. old.), melyet a fordító a templomalapítással kapcsolatban használ. Az egyiptomi templomalapítási szertartásnak része volt az alapító áldozatok elhelyezése („foundation deposits”), ezt a rítust azonban nem lehet összekeverni a modern alapkövetéssel.

Az úgynevezett varázsbott⁷ („wand”), a középbirodalmi sírok egyik jellegzetes mellékletét, a fordító teljesen érthetetlen okból „jelvényként” értelmezi (195. old.).

Az íjász kifejezéssel, amely az egyiptomi nyelvben a núbiai és ázsiai nomádokat jelölte, s amelyet az angol a „bowman” szóval fordít, a magyar fordításban következetesen „vad” vagy „vadember” formában találkozunk (248. old.).

Zavaró és érthetetlen, hogy a kötetben máshol helyesen „évkönyvek”-nek fordított forráscsoport („annals”) a III. Thotmesz uralkodásáról szóló alfejezetekben váratlanul „krónikákként” tűnik fel a magyar szövegben (259–261. old.), azt sugallva, hogy itt az előbbtitől eltérő forrástípusról van szó.

A fordító láthatóan nem tudott mit kezdeni a „low desert” és a „high desert” kifejezéssel. Mindkettőt „mélysivatag”-nak fordította (56. és 273. old.), noha az első a sivatag alacsony fekvő részére, azaz a sivatag széleire utal, a második pedig a sivatag belső – magasabban fekvő – területeire. Az első esetben már csak azért is kételkednie kellett volna saját fordításában, mert a „mélysivatag” kifejezéssel nyilván ő maga is a sivatag belső területeire akart utalni, azonban a

7 ■ Magyarul „varázspálca” fordítása is előfordul, lásd Kákósy László: *Varázslás az ókori Egyiptomban*. Bp., 1969. 167. old. és 27. kép

8 ■ „The striving for monumental grandeur appropriate to a royal burial can be detected early in Djoser's reign; it reflected the prevailing view at the time concerning the position of the king in Egyptian society.” (92. old.)

9 ■ „At this time the great men were prepared to step in whenever and wherever need might arise in society, through economic problems, political crises, or individual misfortunes.” (130. old.)

10 ■ „Nevertheless, his attempts to pull Egypt back into a more centralized form of government resulted in significant political and social readjustment (especially for the middle classes).” (167. old.)

11 ■ „The Aten is the 'divine father' who rules Egypt as the celestial co-regent of his earthly incarnation, his son.” (276. old.)

12 ■ „[...] no longer was the king the god's divine representative upon earth who carried out his will; rather, the god revealed his will directly to every human being and intervened directly in the events of everyday life and in the course of history.” (312. old.)

13 ■ A háztartástípusokat jelölő kifejezések helytelen használatáról lásd alább.

14 ■ „This group was supposed to have continued in existence until the end of the Old Kingdom, and it was even suggested that they might have been responsible for its decline.” (44. old.)

15 ■ „The military sector was organized under a chief general, and there was a new 'bureau of the vizier’.” (175. old.)

szöveg ezen a helyen temetőkről beszél, s az ókori Egyiptomban a temetők a sivatag szélén feküdtek.

A „fáraók feliratai által mutatott ideális káprázat” kifejezést (401. old.) valószínűleg még maga a fordító sem érti, s nyilván nem értette meg az eredeti szöveg „ideological mirage” fordulatát sem, mellyel a szerző arra utalt, hogy a királyfeliratok az ideológia által meghatározott, eszményi képet közvetítenek.

„A képzőművészeti ágak igen rejtélyesek” – olvashatjuk az úgyszintén rejtélyes mondatot a 406. oldalon. Az angol szöveg viszont így szól: „The visual arts are paradigmatic.” Itt a fordító nyilván az „enigmatikus” szót keverte össze a „paradigmatikus” kifejezéssel.

HELYTELEN ÉRTELMEZÉSEK

A hibák sora azonban nem ér véget a stílustalan fogalmazással és bizonyos kifejezések helytelen magyartásával. A fordító többször egész mondatokat, gondolatokat alakít át. A magyar szöveg nemegyszer épp az ellenkezőjét fejezi ki annak, amit az angol eredeti közzölni akart, máskor értelmetlen vagy önmagának ellentmondó a fordítás, s nem mindig világosak a mondatok, tagmondatok közötti összefüggések.

Az alábbi, az óbirodalmi királyi temetkezés ideológiai hátterét vizsgáló részből idézett mondat egyszerűen értelmetlen: „A királyi temetkezéshez méltó monumentális nagyság iránti igyekezet már Dzsószur uralkodása elején megfigyelhető, tükrözve az uralkodó nézet társadalomban elfoglalt helyét illetően.” (108. old.) Az eredeti szövegben a szerző azt írja, hogy a monumentális építkezés az uralkodónak az egyiptomi társadalomban elfoglalt helyéről alkotott korabeli elképzelést fejezte ki.⁸

Szintén homályos értelmű az az első átmeneti kori helyi hatalmasságaira vonatkozó állítás, mely szerint: „Ezekben az időkben a hatalmi pozícióban lévők mindig készen álltak, hogy közbelépjenek, amikor és ahol a szükség kívánta a társadalomban, nem törődve sem gazdasági problémákkal, sem politikai krízisekkel, sem személyes tragédiákkal.” (146. old.) Vajon milyen szükség kívánta a hatal-

mi pozícióban lévők beavatkozását, s mire véljük elszántságukat, amivel gazdasági, politikai és személyes válságokat figyelmen kívül hagyva vetették bele magukat a társadalmi problémák megoldásába? Az angol mást állít: a helyi hatalmasságok ekkoriban mindig bevezettek voltak bárhol és bármikor beavatkozni, ahol és amikor a társadalomnak erre szüksége volt, gazdasági problémák, politikai válságok vagy személyes tragédiák esetén.⁹

A magyar szöveg szerint a Középbirodalom idején „[III. Szenusert] törekvése, hogy visszavezesse Egyiptomot egy centralizáltabb kormányzati formához, nagy mértékben helyreállította a politikai és társadalmi viszonyokat (főként a középosztály számára)” (182. old.) De hát miért és mihez képest kellett volna a társadalmi és politikai viszonyokat helyreállítani, s miért elsősorban a középosztály számára? A mondat tényleges értelme az, hogy III. Szenusert központosításra törekvése jelentős politikai és társadalmi átalakításokkal járt együtt, s ezek elsősorban a társadalom középső rétegeit (és nem a középosztályt!) érintették.¹⁰

Még az egyiptomi történelemben járatlan olvasó is felfigyel az alábbi mondat ellentmondásosságára: „Mindenesetre egy olyan gazdaság, melyből ennyi nyers aranyat lehetett kivonni az istenek javára, semmiképpen sem lehetett egészséges.” (367. old.) Az eredeti szöveg viszont – logikusan – azt állítja, hogy csakis egészséges lehetett („could only have been a healthy one”). Az már csak „apró”, a mondat megértését lényegében nem zavaró probléma, hogy az angol szövegben nem nyers aranyról van szó, hanem nagy mennyiségű aranyról és ezüstől („so much bullion”).

Az angol szöveg ismerete nélkül szinte megfeythetetlen az alábbi mondat valódi értelme, mely a magyar változatban az istent a földre, a királyt az égbe helyezi: „Aton az »isteni atya«, aki az isten földi megtestesülése, fia pedig égi társuralkodójaként kormányozza Egyiptomot.” (292. old.) Aton, aki isten volt és a király (Ehnaton) atyja, nem lehetett az isten – vagyis önmaga – földi megtestesülése. Fia, a király pedig nem égi társuralkodó volt, hanem nagyon is földi.

A helyes fordítás: Aton az „isteni atya”, aki fiának, földi megtestesülésének égi társuralkodójaként kormányozza Egyiptomot.¹¹

A királyi és az isteni szerepet a fordítás másutt is felcseréli: „A király már nem az isten földi helytartója volt, aki teljesíti az isten akaratát, hanem közvetlenül nyilvánította ki azt minden emberi lény felé, és közvetlenül avatkozott be a mindennapi életbe és a történelem alakulásába.” (326. old.) Úgy tűnik, mintha a mondat a királyról szólna, ő lett volna az, aki közvetlenül nyilvánította ki az isten akaratát, s közvetlenül avatkozott be a történelembe. Pedig az eredeti mondat szerint az isten volt az, aki már nem a királyon keresztül, hanem közvetlenül nyilvánította ki akaratát az embereknek.¹²

A római kori háztartásokat elemző részben szerepel az alábbi, két tagmondat közti kapcsolat félreértésén alapuló, s így a magyar fordításban ellentmondásos szöveg: „...a fennmaradó háztartások egyszemélyesek voltak, de olyan családokból álltak, ahol a szűk értelemben vett család kiegészült a velük együtt lakó rokonokkal.” (460–461. old.) Az angol szövegben használt kötőszó azonban „or”, melynek magyar fordítása nem „de”, hanem „vagy”, s így a mondat egyszemélyes vagy kiterjesztett családi háztartásokat¹³ említ.

SZAKMAI HIBÁK

Az elégtelen angol tudás számos alkalommal szakmai tájékozatlansággal párosul. Ilyenkor a magyar szöveg teljesen érthető, ám téves információt közöl, s csak az egyiptológiában jártas olvasó gyanakszik, hogy valami nincs rendben a fordítással.

A neolitikumról szóló alfejezetben „kerek alapú, kehely formájú sütőformákról” olvashatunk (55. old.), míg az eredeti szöveg ivóedényeket („beakers”) említ: a Tasza-kultúra híres tulipánpoharait. Ugyanez a hiba ismétlődik, amikor a fordító egy thébai sírból származó leletanyag felsorolásakor a „pottery beakers” (agyagpoharak) kifejezést fordítja „agyag sütőformáknak” (226. old.).

A Nagada-kor történetét bemutató fejezet első bekezdése idegen hódítók

feltételezett csoportjáról és azokkal kapcsolatos hipotézisekről ír. A magyar szöveg a „hódítókról” az alábbiakat állítja: „Ez a csoport feltételezhetően az Obirodalom végéig jelen volt, és az sem kizárt, hogy ők voltak a felelősek annak összeomlásáért.” (60. old.) A mondat ebben a formában azt sugallja, hogy valóban voltak hódítók. Az angol szövegben azonban az előző mondatban azt olvashattuk, hogy Flinders Petrie a XIX. század végén tévesen tulajdonított bizonyos predinasztikus leleteket idegen hódítóknak, s az ezt követő – fent idézett – mondat ezekkel a nem létező hódítókkal kapcsolatos további – ma logikusan szintén tévesnek ítélt – feltételezésekről szól. A kutatók akkoriban azt gondolták, hogy ez a csoport az Obirodalom végéig jelen volt Egyiptomban, s még azt is feltételezték, hogy ők lehettek felelősek annak összeomlásáért.¹⁴

„A katonai szektor élén egy tábornok, illetve a vezír hivatala állt” – olvashatjuk a középbirodalmi közigazgatás átalakításával kapcsolatban (191. old.). A mondat meglepő, mivel a vezír soha nem felelt a hadseregért. Ilyesmit nem olvashatunk az angol szövegben sem, mely a kormányzat két külön területét említi, igaz, ugyanabban a mondatban: megszervezték a központi igazgatás katonai részlegét, élén egy katonai parancsnokkal, s létrehoztak egy új vezíri hivatalt.¹⁵

A Középbirodalomról szóló fejezetben az áll, hogy az egyiptomi Lahun városából származó leletek között nagyobb számban fordulnak elő ázsiai tárgyak, mint egyiptomiak (194. old.). Ugyancsak megdöbbenhetnénk, ha ez így lenne. De nem így van. A megjegyzés csupán a városból előkerült súlyokra („weights”), s nem általában a leletekre vonatkozik.

Igen jellegzetes az a hiba, amelyre egy töredékes domborművet ábrázoló kép magyarázatában bukkanhatunk. A dombormű egyik jelenetét a fordító egy kukoricamező felprédálásaként értelmezte (229. old.). A kukorica jelenléte az ókori Egyiptomban – Amerika felfedezése előtt több ezer évvel – mindenesetre különös ötlet. S bár a *corn* szó az amerikai angolban kukorica értelemben haszná-

latos, hogy itt mégsem kukorica-, hanem gabonamezőkre kellett volna gondolni, azt nemcsak a könyv kiadásának helye (Oxford) jelzi, hanem maga a kép is világosan mutatja: a dombormű egyetlen részén sem fedezhetünk fel kukoricát, ellenben a középső töredék kalászos termést ábrázol.

Egyiptológiai ismereteinknek szintén ellentmond a Középbirodalom egyetlen uralkodónőjére, Szobeknofera vonatkozó állítás, mely szerint ő „soha nem volt királynő. A király lánya volt, akinek tiszta családi vérvonala elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy megtartsák őt a fáraók trónján.” (253. old.) A fordító itt nyilván nem vette figyelembe a magyar és az angol nyelv közötti különbséget. Míg a magyar külön szót használ a „királyné” és „királynő” megjelölésére, addig az angolban a „queen” egyszerre vonatkozik mindkettőre, s ennek a szónak ebben az esetben „királyné” lett volna a helyes fordítása. Vagyis az eredeti mondat értelme az, hogy Szobeknofera más királynókkal ellentétben, nem királyi feleségként került trónra a király halálát követően, amikor a trónörökös még kiskorú volt, hanem királyi apja örököséként.

A római kori Egyiptom igazgatási szervezetét leíró diagramban (440. old.) a *nomoszok*at – Egyiptom nagyobb közigazgatási egységeit – irányító *sztratégoszok* mellé rendelt királyi írnokokat a magyar fordítás a teljesen értelmezhetetlen „nomoszminiszter” megjelöléssel jellemzi, amikor az angol szöveg tevékenységükre a „secretary of nome” kifejezéssel utal. Szintén zavarba ejtő, hogy a fordító ugyanebben a diagramban az írnokot jelentő „scribe” szót egy alkalommal „jegyzőnek” fordítja. Világos, hogy nincs tisztában sem az angol *secretary* szó értelmével, mely egyaránt jelent minisztert és titkárt, sem a magyar jegyző szó pontos jelentésével, melyet ő feltehetően az írnok kifejezés szinonimájaként használ.

A római kori népesedési viszonyokat elemző alfejezetet (460–461. old.) a fordító jóformán közhelyes megállapítások gyűjteményévé alacsonyítja azzal, hogy nem ismeri a család- és háztartáskutatásokban használt szakterminológiát. Értelme-

zésében az „extended family” (kiterjesztett család) egyszerűen „egész család”, a több családmagból álló háztartásra vonatkozó „multiple families” kifejezés pedig „rokoni közösségek”. Vagyis nincs tisztában azzal, hogy az általa fordított szövegrész a háztartások leírásában egy tipológia (a Laslett-féle)¹⁶ szerint csoportosít, s hogy a háztartástípusokat jelölő terminusokat nem lehet akárhogy fordítani, mert akkor tartalom nélküli kifejezésekké válnak. Sajnos ugyanez a hiba a kötetben máshol is megjelenik. Az Első Átmeneti Kor történetéről szóló fejezetben az „extended family” kifejezés újabb önkényes fordításait fedezhetjük fel: először a konkrét jelentés nélküli „kiterjedt család”, majd öt sorral lejjebb a szintén meghatározhatatlan értelmű „tág értelemben vett család” formában találkozunk vele (142. old.). Pedig a helyes fordítás már csak azért is fontos lett volna, mert a szöveg – bár kimondatlanul – egyértelműen amellel az újabb kutatási eredmény mellett foglal állást, amely szerint az ókori Egyiptomban a kiterjesztett családtípusok domináltak, nem pedig a magcsalád, ahogyan azt korábban gondolták. A szövegnek ez a félig-meddig rejtett értelme azonban a rossz fordításnak köszönhetően teljesen elsikkad a magyar változatban.

A fenti ismertetés után nem meglepő, hogy a magyar fordítás nem tudja kezelni az eredeti szöveg következetlenségeit, tévedéseit sem. Így például a fordító nem tud mit kezdeni a zavaros „social hierarchy of the royal family” kifejezéssel, s egyszerűen túlkörfordítást készít: „a királyi család

társadalmi hierarchiája” (192. old.), jöllehet, a királyi családnak az angol nyelvben is csak belső hierarchiája lehet, nem „társadalmi”. Más alkalommal, amikor a Középbirodalomról szóló fejezet szerzője tévesen arról ír, hogy ebben a korszakban Középbíró Egyiptom egyik kerületében mindenki adót fizetett „az éves első aratás alkalmával” (191. old.), a fordító a helytelen értelmezést magyarázat nélkül veszi át. Viszont ebből a hamis kijelentésből az olvasó azt a következtetést fogja levonni, hogy Egyiptomban évente nem csak egy aratás volt.¹⁷ Az eredeti szövegben használt „első aratás” („first harvest”) kifejezés azonban egy egyiptomi terminus (*tep en semu*) téves értelmezése, melynek szó szerinti jelentése: „az aratás legjava”, s helyes fordítása az angolban is *first fruits of the harvest*. Ez egy adófajta volt, mely a Bibliából ismert „termés zsengeje” kifejezéssel rokonítható.¹⁸ Tehát az adót nem az első aratás alkalmával fizették – ahogyan ezt az angol és a magyar szöveg egyaránt állítja –, hanem a termés zsengejéből. Ezekben az esetekben a fordítónak döntenie kellett volna: kijavítja az eredeti szöveg hibáit vagy magyarázó jegyzeteket fűz a fordításhoz. Az első esetben minden magyarázat nélkül el lehetett volna hagyni a „társadalmi” jelzőt; a másodikban fordítói jegyzetben lehetett volna jelezni a problémát.

ÖSSZEGZÉS

Minden munkában előfordulhatnak hibák, akár komolyabbak is. Az azonban már sokkal súlyosabb, ha egy könyvnek szinte minden oldalán fellelhetők, s jelentős részük nem egyszerű figyelmetlenségből vagy tévedésből fakad, hanem elszett, felületes munkából, felkészületlenségből. Az *Oxford History of Ancient Egypt* magyar fordítása ilyen hibák tömkelegét tartalmazza (az itt felsoroltak többszörösét), s nem büszkélkedhet sem nyelvi, sem szakmai erényekkel: nem törekszik a szerzők gondolatainak hű tolmácsolására, sem a magyar szöveg érthető megformálására, s nem célja a tudományos megbízhatóság.

Kézenfekvő volna, hogy a szerencsétlen sorsú kötetért a fordítót okol-

16 ■ Peter Laslett in: Peter Laslett, Richard Wall (eds.): *Household and Family in Past Time*. Cambridge, 1977, 28–34. és 41. old. Laslett tipológiájáról magyarul lásd Andorka Rudolf: *Bevezetés a szociológiába*. Osiris, Bp., 2003. 353–354. old.

17 ■ Bár ez később előfordult, s az sem lehetetlen, hogy a Fajjúm-oázis területén a Középbíródalom idején is évente kétszer arattak, de nem Középbíró Egyiptomban. Az évenkénti két aratás lehetőségéről a Középbíródalom idején a Fajjúm-oázisban lásd Liptay Éva: *Az adózás rendszere Egyiptomban a Középbíródalom idején*. Doktori (PhD) értekezés, ELTE, Bp., 2002. 160–161. old.

18 ■ Az egyiptomi kifejezés értelmezéséről lásd Mordecai Gilula: *An Offering of „First Fruits” in Ancient Egypt*. *Tel Aviv* 1 (1974) 43–44. old.

jük, ám egy könyvért mindig a kiadó felel, ő kezkesedik a fordító munkájáért is. S ha már a fordítás gyengén sikerült (persze akkor is, ha jól sikerült volna), fel kellett volna kérni egy szakembert a lektorálásra. Nem lehet azonban tudni, a kötet elején ilyen minőségben feltüntetett Békési József milyen alapon vállalta a szakmai ellenőrzést. Egy biztos, nem egyiptológus, márpedig ez a komoly monográfia képzett egyiptológus közreműködését igényelte volna. Ám még a sikertelen lektorálás után is lehetett volna alakítani a szöveget: oda kellett volna adni egy szerkesztőnek, aki legalább az értelmetlen, magyartalan mondatokat kijavítja. A kiadó azonban ezt a lépést is kihagyta.

A rossz kiadói döntések miatt csak sajnálkozni lehet. Alkalmos fordító és lektor kiválasztásával, megfelelő szöveggondozással olyan könyv született volna, amelyet nemcsak a karácsony előtti vásárlási láz egy-két hete alatt lehetett volna eladni, hogy vaskos ezüst betűkkel szedett címével (mely kifejező ellentéte az angol kiadás elegáns, fekete- és kékbetűs címfeliratának) a polcot díszítse, hanem az egyetemi oktatásban is használni lehetett volna. Ez hosszú időn keresztül viszonylag folyamatos, bár kétségtelenül nem kiemelkedő keresletet biztosított volna – no és jó hírnevet. Ezért el kellene gondolkodni azon, nem lenne-e érdemes visszatérni a régi, színvonalas könyvkiadáshoz: amikor a könyvnek még értéke volt, és fontos volt a minősége; amikor a kiadók még jól felkészült szakemberekkel dolgoztak; amikor egy ilyen méltatlan vállalkozást úgy lehetett volna jóvá tenni, hogy a könyvet alapos, időt és pénzt nem kímélő átdolgozás után ismét kiadják. Nemcsak azért, mert a kiadás nem felel meg a szakember elvárásainak, hanem azért is, mert a nem szakmabeli érdeklődő is megérdemli az érthető magyar nyelven fogalmazott, szakmailag megbízható könyvet.

NEGYEDÉVES – EURÓPAI KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

HAGYAR LETTRE

i n t e r n a t i o n a l e

A Lettre 2005 tavaszi számának tartalmából

Szilágyi Ákos: Sturm und Drang a magyar irodalomban

OROSZ ÉVAD

Dmitrij Prigov – Szilágyi Ákos: Oroszország és Európa

Dmitrij Prigov: Tárgyleírások – Nekrológok

Alekszandr Janov: Az orosz történelem civilizációs ingatagsága

Borisz Radoman: Az ideális kapitalizmus és az orosz valóság

Szergej Zavjalov: És a mordvinokkal mi legyen?

Jurij Andruhovics az oroszokhoz való viszonyáról

Ljudmilla Ulickaja, Zufar Garejev prózája, Tatjana Tolsztaja esszéje

Kukorelly Endre: Moszkva

Esterházy Péter/ Okszana Jakimenko: Kis magyar pornográfia oroszul

Gangó Gábor: Esterházy Péter Monarchiája és Közép-Európája

Farkas Péter: Partitúra a Gólemhez

EURÓPAI ELSŐKÖNYVESEK

cseh, spanyol, belga, olasz, lengyel, német, holland, finn, észt, ír, brit, francia, osztrák, szlovén, szlovák és magyar elsőkönyvesek írásaiból

KOMMENTÁROK, VITÁK, TUDÓSÍTÁSOK

Fehér Márta: A mai tudományfilozófiai vitákról

Ken Wilbert kérdezi Gánti Bence

Borisz Dubin az orosz önértékelésről a közvéleményben

Mihail Riklin: A kaukázusi bumeráng

Marius Ivaskevicius: Az én Skandináviám 3.

Andrzej Stasiuk és Jurij Andruhovics az ukrán választásokról

Dmitrij Prigov és Tandori Dezső versei

Lettre arc+kép Kupcsik Adrián képeit bemutatja Petrányi Zsolt

Megrendelhető évi 1800 Ft-ért a Lettre kiadója, a Jelenkor Kiadó címén: 7621 Pécs, Munkácsy Mihály u. 30/a

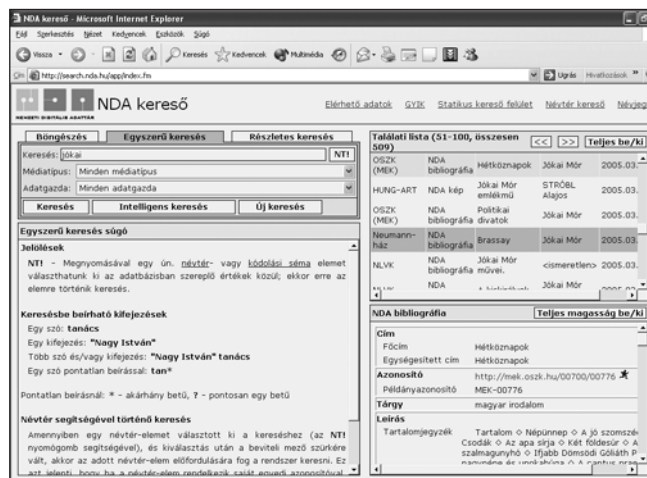
Tel: 72/314-782 Fax: 72/532-047

és honlapján: www.jelenkor.com e-mail: lettre@c3.hu

A kultúra folyamata

**átadni • átalakítani • csoportosítani • élvezni
felépíteni • felfedezni • felhasználni • fogyasztani
használni • kihasználni • megélni • megosztani
megőrizni • megteremteni • mozgósítani
összekapcsolni • szervezni • tanulni • választani**

A filmbe nézz bele, játszd le,
a festményt nézd meg magadnak,
a verset, prózát olvasd,
hallgasd meg innen!

ha szórakozni, kikapcsolódni vágyasz,
ha tanulni, felfedezni akarsz, látogass el
honlapunkra, próbálja ki keresőnket!
<http://kereso.nda.hu>

A/38, Centropa Magyarország Zsidó Családtörténeti Kutatóközpont Közhasznú Társaság, Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság, Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, Magyar Rádió Rt. Archivuma, Magyar Mozgóképfelvételek Közalapítvány, Németh László Városi Könyvtár Hódmezővásárhely, Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ, Életfa Kulturális Alapítvány – Népmese.hu, Országos Széchényi Könyvtár, Országos Széchényi Könyvtár, Postai és Távközlési Múzeumi Alapítvány, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Bábel Web web-antológia, Békés Megyei Könyvtár Elektronikus Könyvtára, Csillagvirág Alapítvány, Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Könyvtára, Duna Múzeum, Elektronikus Periodika Adattár, ErikaNet – Egységes Regionális Információs Közművelődési Adattár, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Hermann Ottó Múzeum, Janus Pannonius Múzeum, Keresztény Múzeum, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Kurt Lewin Alapítvány, Ludwig Múzeum, Magyar Országos Levéltár, MATARKA – Magyar Tartalomjegyzékek Kereshető Adattáza, Néprajzi Múzeum, Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Petőfi Irodalmi Múzeum, Tudományos Műszaki Tájékoztatás, Szépművészeti Múzeum, Színészkönyvtár

Az Informatikai és Hírközlési Minisztérium Nemzeti Digitális Adattár (NDA) programja a magyar digitális adatvagyon bővítése és hasznosulása érdekében jött létre, hogy kultúránk értékei hatékonyan, minél jobb minőségben és minél szélesebb körben legyenek elérhetők az interneten.

**Az NDA nyitott,
önkéntes alapon szerveződő,
elosztott rendszerű hálózat.**

Használd az NDA keresőt!

NEMZETI DIGITÁLIS ADATTÁR